

De første folkebiblioteksbygninger

I internationalt perspektiv

Af Nan Dahlkild

Abstract

Denne artikel fokuserer på skabelsen af den moderne folkebiblioteksbygning i slutningen af det 19. og begyndelsen af det 20. århundrede. I internationalt perspektiv undersøges og sammenlignes karakteristiske eksempler på de første folkebibliotekers arkitektur og indretning, som afhængigt af forskellige regionale traditioner og politiske systemer søgte at indløse forskellige kulturpolitiske forestillinger om demokrati, oplysning, åbenhed og tilgængelighed. Artiklen tager udgangspunkt i den anglo-amerikanske biblioteksmodel, som bl.a. karakteriseres af de mange små "videnstempler" i form af Carnegie bibliotekerne og af indførelsen af "åbne hylder". Derefter gennemgås centraleuropæiske og sovjetiske bibliotekseksempler. Artiklen afsluttes med en redegørelse for udviklingen af mellemkrigstidens skandinaviske folkebibliotekstype, som forenede det traditionelle biblioteksrum med den modernistiske arkitekturs eksperimenter i form af åbne, lyse og uformelle biblioteker.

Nan Dahlkild, lektor ved Danmarks Biblioteksskole. mag. art. og ph.d. på afhandling om folkebibliotekernes arkitektur. nd@db.dk

Indledning

Ser man på biblioteksarkitekturens historie som helhed, er de bedst beskrevne og mest omtalte biblioteksrum de mange kloster- og fyrstebiblioteker med deres fornemme interiører og samlinger fra tiden forud for det tyvende århundredes store byggeri af folkebiblioteker (Pevsner, 1976; Fröberg, 1998). Et andet velbeskrevet fænomen er udviklingen af den anglo-amerikanske biblioteksmodel omkring forrige århundredskifte og dens betydning for den øvrige verden. Mindre kendt – men ikke mindre interessante – er de kvantitativt få, men kvalitativt vigtige eksperimenter med andre bibliotekstyper i de tyvende århundredes første årtier. Det gælder især den russiske konstruktivismes avancerede projekter fra tyverne. Ligeledes nyudvikledes den skandinaviske model i slutningen af mellemkrigstiden i form af åbne, lyse og uformelle biblioteker, som forbandt modernismens eksperimenter med traditionel biblioteksindretning.

Denne artikel fokuserer på skabelsen af det moderne biblioteksrum i internationalt perspektiv: Hvordan biblioteksarkitekturen afhængigt af forskellige regionale traditioner og politiske systemer formmæssigt søgte at indløse de kulturpolitiske visioner og ideologiske forudsætninger for folkebibliotekerne i form af demokratisering, åbenhed og tilgængelighed.

Først analyseres udviklingen af det anglo-amerikanske bibliotek som model for byggerier i resten af verden med deres forsøg på at indfri den demokra-

tiske adgang og den effektive håndtering af bog- og lånermasser. Herefter belyses indførelsen af de åbne hylder som det, der muliggjorde åbningen af biblioteksrummet, og som dikterede de senere videnstemplers indretning. I det efterfølgende afsnit analyseres den centraleuropæiske udvikling, hvor tendensen gik i retning af at bibeholde magasinerne og at se bibliotekerne i en større kulturpolitisk sammenhæng. I Sovjetunionen søgte konstruktivistene at eksperimentere med udformningen af biblioteksrummet som led i opbygningen af det nye samfund, uden at disse projekter blev realiseret. Dette er tankevækkende set i relation til udviklingen af den skandinaviske model i mellemkrigstiden, der fjernede sig fra det anglo-amerikanske forbillede og kombinerede modernisme og hverdagsliv.

Den anglo-amerikanske model

I den vestlige tradition går offentlige biblioteksbygningers historie tilbage til antikken. I renæssancen formulerede Gabriel Naudé den første samlede biblioteksteori i 1627. Denne teori indeholdt retningslinier for alsidig sammensætning af samlingernes indhold, men også for bibliotekslokalernes indretning og udstyr. I oplysningstiden tegnede den franske revolutionsarkitekt Étienne-Louis Boullée et universalbibliotek, der ligesom den store franske encyklopædi skulle indsamle, ordne og tilgængeliggøre al eksisterende viden.

I løbet af det 19. århundrede udvikledes i England og USA en mere udadvendt bibliotekstype i form af "free public libraries" med rødder i blandingsformer mellem boghandler, lejebiblioteker, læseforeninger og litterære saloner og derigennem forbindelseslinjer tilbage til kaffehusenes tidlige offentlighedsformer.

Den sociale baggrund for udviklingen af den nye "public library movement" var i begge lande det nittende århundredes voldsomme industrialisering og urbanisering med store klasseforskelle til følge. Fælles var tilsvarende en pragmatisk og socialreformatorisk forestilling om bibliotekernes centrale betydning for uddannelse, oplysning og demokrati, men også forskelle i de to landes politiske systemer og befolkningssammensætning gjorde sig gældende. I England indgik oplysning og intellektuel udvikling i det verdensomspændende imperiums ideologiske infrastruktur med tanker om udbredelse af bibliotekerne til kolonierne: "The Empire cannot live by muscle

alone" (Sherriff, 2005, 196-199). I den endnu unge amerikanske stat var bibliotekerne en del af opbygningen af nationen og den sproglige integration af et stort antal indvandrere fra mange forskellige lande. Det var derfor vigtigt, at bibliotekernes materialer var tilgængelige for alle, uanset klasse, race, afstamning, sprog eller uddannelse.

Arkitektonisk og indretningsmæssigt blev de nye folkebiblioteker påvirket af den fortsatte vækst i læsestof og læsere. Der blev bygget større og flere biblioteksbygninger, og de markerede sig stærkere i bybilledet med monumentale facader i historiske stilarter, ofte med klassiske elementer som udtryk for oplysningstraditionen. Samtidig førte nye tekniske funktioner og et voksende antal brugere, herunder kvinder og børn, til en stigende rumlig specialisering.

Kvinder og børn var på ingen måde ukendte i lejebiblioteker og læseforeninger, men vigtige foreninger og klubber var forbeholdt mænd. Som offentlighedsformer svarede disse steder til mændenes erhvervsmæssige, økonomiske og politiske interesser med tilsvarende klubagtig møblering og ønske om at undgå "women talking and giggling in their elite social libraries" (Arenson, 2007, 57). Der oprettedes derfor særlige kvindelige læseforeninger og afdelinger i de offentlige biblioteker, som samtidig var respektable mødesteder for kvinder i det offentlige rum og i øvrigt afspejlede victorianismens adskillelse af de to køn i en lang række sammenhænge fra skoler til offentlige badestrande. Læsesale for kvinder var typisk mere hjemligt indrettede med tæpper, polstrede møbler, gardiner, viftopalmer og kaminer (Arenson, 2007, 57-58; Van Slyck, 2007, 228; Dahlkild, 2006, 97-98 & 132-135). Børneafdelinger startede som særlige hylder og samlinger for børn allerede i begyndelsen af det nittende århundrede, og i slutningen af århundredet eksisterede der særlige rum og møbleringer for børn i både England og USA (Encyclopedia, 1994, 127-131). Flere store biblioteker havde både akademiske og folkelige afdelinger.

Betjeningen af et større publikum førte til mere professionelt og stramt organiserede rum og distributionsformer, standardisering af klassifikation, opstilling og mærkning samt rutinisering af bibliotekets adfærdsformer, herunder udlåns- og afleveringsrutiner. Typisk var anbringelsen af en biblioteks-skranke mellem publikum og samlinger; ofte med en indikator til visning af udlånsstatus af de mest

udlånte bøger. De store amerikanske folkebiblioteker udviklede omfattende interne transportsystemer med små rullende vogne og eksterne systemer med først hestevogne og senere automobiler. Samtidig udvikledes et vidt forgrenet system af filialer og fordelingscentraler, mobile biblioteker, vandrebiblioteker og bogkasser. De mange tekniske innovationer, det store publikum og de mange udadvendte ekspeditioner adskilte i stadig højere grad folkebibliotekerne fra andre traditionelle kulturinstitutioner som museer og arkiver med samlinger, der ikke låntes ud. Selv om bygningerne ofte lignede hinanden i de ydre, var der store forskelle i det indre.

Den danske journalist Henrik Cavling beskrev entusiastisk livet i og omkring de engelske folkebiblioteker i sin rejsebeskrivelse fra London fra 1904. Det er karakteristisk, at disse nye biblioteker som moderne fænomener gjorde et stort indtryk på Cavling, der i øvrigt rettede sit journalistiske blik mod storbyens spændende, farlige og dramatiske sider: tåge, nattelev, forlystelser, skuespillere, trafik, dokker og hjemløse. Om folkebibliotekernes sociale betydning, åbenhed og aktuelle bøger, tidsskrifter og aviser skrev han:

”Men en endnu smukkere Institution – vi tør dristigt sige den smukkeste i Verden – er de kommunale Læsesale og Biblioteker. I en eller anden almindelig Gade standser man foran en indtagende Rødstens-Bygning i Renaissancestil. Det er kvarterets Læsesal. Man gaar op ad den brede Trappe og fra en palmesmykket Entré ser man til venstre en rummelig Læsesal med engelske Blade opslåede paa Pulte ... Den arbejdsklædte Mand kommer ind fra Gaden, standser et Øjeblik i Døren og gaar roligt hen og stiller sig foran sin Avis. ... Lys over London! har været deres Feltraab, og de har skaffet Lys.” (Cavling, 1904, 480-483).

I flere amerikanske storbyer opførtes nye selvstændige og markante biblioteksbygninger, bl.a. de store biblioteker i Boston, Chicago, New York, Detroit og Indianapolis. Boston Public Library opførtes 1887-95 som ”folkepalads” af arkitekterne McKim, Mead & White. Facaden og dele af planen var tydeligt inspireret af Biblioteque St. Genevieve, som atter var inspireret af Boullées projekter. Indgangspartiet, foyeren og trapperummet med rig anvendelse af marmor havde dog endnu mere monumental karakter end de europæiske forbilleder. Bestilling af bøger var

automatiseret med pneumatisk post til magasinerne, hvorfra bøgerne transporteredes på små bogvogne som del af en lille elektrisk jernbane. Derudover havde biblioteket 10 hjælpebiblioteker og 17 udlånsteder.

Den danske bibliotekspioner Andreas Schack Steenberg beskrev i bogen *Folkebogsamlinger* fra 1900 imponeret tidens avancerede amerikanske bibliotekssystemer. (Steenberg, 1900, 22-24 & 38-44) I F. J. Burgoynes samtidige og rigt illustrerede håndbog *Library Construction. Architecture, Fittings and Furniture* findes en endnu mere detaljeret fremstilling af tidens biblioteksteknologi i form af kabelbaner til bøger, bogelevatorer, rullende reolsystemer, forskellige indikator typer, typer af tidsskrifthylder, avisholdere og en særlig støvsuger til biblioteksbrug (Burgoyne, 1897, 104-106 & 250-252). Denne apparatfascination i biblioteksverdenen var en følge af folkebibliotekernes håndtering af det øgede udlån til et øget antal lånere og svarede i formindsket udgave til fascinationen af tidens øvrige ingeniørmæssige bedrifter i form af broer og jernbaneanlæg.

Den overdådige udsmykning af Bostons biblioteksbygning gav dog i samme bog anledning til kritiske kommentarer fra F.J. Burgoyne, der advarede mod, at alt for storslået udsmykning kunne hæmme lånerens koncentration. I den forbindelse sondrede Burgoyne mellem udsmykninger, der var passende for biblioteker på den ene side og for museer og gallerier på den anden. Bibliotekernes formål var studier, ikke oplevelse (Burgoyne, 1897, 256-257). Biblioteket i Boston var således uhyre kompleks i sin blanding af historiske forbilleder og samtidens nyeste biblioteksteknik, af demokratisk adgang og aristokratisk udsmykning, af videnskabelig og populær litteratur, af fordybelse og oplevelse.

Mens disse store biblioteksbygninger var bygget som kompakte ”skrin” i stilarter som klassicisme, renæssance eller den særlige ”renæssanceklassicisme”, som refererede til den klassiske dannelses tradition, opførte arkitekten Henry Hobson Richardson en række biblioteker i en fri middelalderlig stil med både romanske og gotiske elementer bl.a. Winn Memorial Library fra 1877-78 og Crane Memorial Library fra 1880-83. Trods det ekspressive og rustikke ydre med tilhuggede sten, kraftige runde buer, høje gavle og asymmetrisk placerede småtårne var det indre præget af logisk rækkefølge mellem de forskellige rum

(Breisch, 1997). Richardsons stil blev internationalt associeret med den anglo-amerikanske biblioteksmodel og kan ses som forbillede for de første svenske og norske biblioteksbygninger, bl.a. Det Dicksonske Bibliotek i Göteborg fra 1897 og Bergens offentlige Bibliotek fra 1917.

Herudover var den skotsk-amerikanske stålmand Andrew Carnegie mæcen for 2509 biblioteker i hele den engelsksprogede verden. Disse biblioteker udviklede sig til en særlig type små karakteristiske vidensstempler. I starten gav Carnegie støtte til en lang række velgørende formål. I sit essay *The Best Fields for Philanthropy* opregnede han syv områder: Universiteter, biblioteker, sygehuse, offentlige parker, møde- og koncertsale, offentlige badeanstalter og kirker. Den bedste gave, der kunne gives til et lokalsamfund, var dog et offentligt bibliotek. (Bobinski, 1969, 11)

Det er karakteristisk for de første anglo-amerikanske biblioteker, at de forenede monumentale facader i forskellige historiske stilarter som nygotik, nyrenæssance og nyklassicisme med moderne teknisk og rationel indretning med åben og funktionel betjening af et stort publikum. Den fortsatte udvikling i det tyvende århundredes første årtier bevægede sig bl.a. i retning af bibliotekstårnet som ”gotisk skyskraber” med effektiv magasinerings og transport af de voksende bogmasser som f.eks. John Crerar Library i Chicago fra 1920 og Yales Sterling Memorial Library fra 1930.

I mellemkrigstiden faldt antallet af nybyggede biblioteker på grund af den økonomiske depression. Der skete samtidig en forenkling og modernisering af bibliotekernes ydre. Et godt eksempel er Los Angeles’ gennemførte hvide Art Deco-hovedbibliotek af Bertram Goodhue fra 1926. I det ydre reflekteredes både indianske og mexicanske elementer, som blev sat sammen med kundskabssymboler fra vestlig kulturhistorie. I bibliotekets indre blev den store centrale rotundes kuppel i 1927-1932 udsmykket med vægmalerier med motiver fra Californiens sammensatte historie. I fire felter afbildedes Californiens opdagelse, den spanske mission, amerikaniseringen og Los Angeles’ grundlæggelse. På toppen af bygningspyramideformede tag holdt en forgyldt hånd en mandsstor fakkel i turkisfarvet terracotta – The Light of Learning – der skulle udtrykke bibliotekets oplysende betydning.

Åbne hylder

Åbne hylder opfattes i dag som en selvfølgelig del af folkebibliotekernes fremtræden i det offentlige rum, men var i begyndelsen kun en del af biblioteksindretningen i USA, England og Skandinavien. Indførelsen af ”åbne hylder”, ”åben adgang systemet” eller ”open access” var en væsentlig og omdiskuteret forudsætning for åbningen af adgangen til folkebibliotekerne omkring forrige århundredskifte. De åbne hylder indvarslede et helt nyt biblioteksrum, men gav anledning til stor diskussion og gennemførtes typisk i flere faser.

I USA indførtes åbne hylder i moderne forstand fra 1890 med bibliotekerne i Boston og Cleveland som pionerer og i England første gang i 1894 i Clerkenwell Public Library i det nordlige London. I Danmark indførtes de første gang i forbindelse med indretningen af Statsbiblioteket i Århus i 1902, hvor læsesalen fik en særlig udlånsafdeling. I 1909 indrettedes Stationsbyudstillingens modelbibliotek med åbne hylder som forbillede for kommende biblioteksbyggeri. På det første samlede danske biblioteksmøde, der fandt sted samme år i den tilgrænsende forsamlingsbygning, var der generel enighed om indførelsen af åbne hylder. I England havde 70 ud af 550 folkebiblioteker åbne hylder i 1910, men fra 1916 dominerende den åbne adgang (Sherriff, 2005, 208). Der var således tale om en næsten synkron udvikling i Nordamerika, England og Skandinavien.

Internationalt gav indførelsen af åbne hylder anledning til en heftig debat. Tilhængerne fremhævede indførelsen af åbne hylder som et demokratisk og uadventet initiativ, hvor lånerne selv kunne vælge ud fra et større kendskab til bøgerne. Modstanderne anførte en lang række argumenter: Faren for tyveri blev større, ligesom der var større risiko for, at bøgerne blev sat forkert på plads og derfor ikke kunne findes. Desuden var der kritik af dovne bibliotekarere, der ville blive siddende på deres plads uden at hjælpe lånerne. Der var fare for, at bibliotekarerne ville blive overflødige, og de ville måske få mindre i løn. Det diskuteredes, om åbne hylder var mest pædagogiske, fordi lånerne selv kunne orientere sig – dog kun i de bøger, der var hjemme – eller om det tværtimod var de lukkede hylder, der tvang lånerne til at søge systematisk i kartotekerne.

Steenberg forholdt sig allerede i *Folkebogsamlinger* fra 1900 positivt til åbne hylder ud fra demokratiske grunde. Også den norske bibliotekar Arne Arnesen anbefalede i *Bibliotekbygninger* fra 1919 indførelsen af åbne hylder:

”Systemets fordeler ligger fremme i dagen. Publikum føler sig i ganske grad hjemme i biblioteket, kommer i direkte rapport med bøkene, utvider sit bokkjendskab, bliver opmærksom paa et skrift, som man i en katalog ville gaa liggyldig forbi ... Aapne hylder (for voksne) forudsætter derfor ikke nogen skarp eller nærgaaende kontrol.” (Arnesen, 1919, 21-22).

Diskussionen ledsagedes af en række mellemformer mellem lukkede og åbne hylder, typisk i form af låger ved skranken eller reoler med metalnet. Der udvikledes reoler og bure med net, hvor lånerne kunne se ryggen af de udstillede bøger med nummer eller kort tekst, svarende til en indikator i forholdet 1:1. I det Deichmanske bibliotek i Oslo opstilledes et særligt bur med net i ungdomsafdelingen, hvor børn og unge kunne udpege bøger for bibliotekaren bag nettet (Ringdal, 1985, 126). Rådhusbiblioteket i København fra 1905 er med sine netreoler et godt eksempel på tidens overgangsformer. Indførelsen af åbne hylder var ledsaget af en ny panoptisk organisering af biblioteksrummet, hvor bibliotekaren blev placeret ved en skranke, som var centrum for en vifteformet reolopstilling. Derved kunne han overskue hele lokalet for at kunne hjælpe søgende lånere og imødegå problemer med uorden og tyveri.

Et vigtigt eksempel på indførelsen af åbne hylder i Danmark var Stationsbyens Folkebibliotek, som sammen med en forsamlingsbygning blev opført som arbejdende udstillingsbibliotek som en del af Stationsbyudstillingen på Landsudstillingen i Århus i 1909. Biblioteket blev udførligt beskrevet af Vilhelm Grundtvig i den grønne pjece ”Stationsbyens Folkebibliotek” med detaljerede biblioteks-faglige oplysninger. Grundtvig lagde ud med at understrege, at biblioteket havde ”aabne Hylder”, således at ”Enhver kan udsøge sig og udtage, hvad han ønsker” (Grundtvig, 1909, 3). Det var indrettet som etrumsbibliotek, og det hjemlige præg understregedes af fraværet af en egentlig skranke. På væggene hang billeder af danske forfattere og forfatterinder, litterære steder og kort.

Grundtvig lagde vægt på, at: ”Et Bibliotek og en Læsesal er jo ikke blot et rum for Bøger, men først og fremmest et Sted, hvor Mennesker skal søge Belæring, Underholdning eller Hvile efter endt Gerning.” Det var derfor vigtigt, at både lokale og møbler blev holdt i ”enkle, rene og samstemte Linier og Farver”... ”Godt er det, om der ogsaa er Mulighed for med Billeder og anden (god) Kunst, Blomster o.lign. at skabe et hyggeligt og hjemligt Indtryk”. (Grundtvig, 1909, 8) Biblioteket var bygget sammen med to mødesale, og udstillingsbygningen forenede hermed det åbne forsamlingshus med bibliotekets åbne hylder.

Den engelske bibliotekshistoriker Alistair Black har i artiklen ”The Open Access Revolution in British Libraries: Consumer Democracy or Controlling Discourse?” søgt at perspektivere den internationale debat om åbne hylder. Den frie adgang forbinder han med inspirationen fra det frie forbrugsvalg i samtidens varehuse, og den panoptiske biblioteksindretning ser han med inspiration fra den franske filosof Michel Foucault som udtryk for bibliotekets disciplinerende og kontrollerende rolle (Black, 1994; Skouvig, 2005). Foucault har i bogen *Overvågning og straf* beskæftiget sig med panoptismen som et bredere historisk og samfundsmæssigt fænomen med udgangspunkt i brødrene Benthams forslag til panoptiske fængsler med central overvågning fra slutningen af 1700-tallet.

Som brødrene Bentham selv foreslog, kunne panoptiske principper anvendes inden for en lang række områder: uddannelse, hospitaler, kaserner m.v. I bibliotekssammenhæng fik den panoptiske indretning især betydning i det tyvende århundredes første årtier i forlængelse af indførelsen af åbne hylder, men den kendes også tidligere fra indretningen af læsesale. Der er både ligheder og forskelle mellem den rumlige organisering af store offentlige institutioner fra industrialismens epoke såsom fængsler, hospitaler, skoler og biblioteker. Fælles træk var forskellige former for panoptik, ritualiseringen af professionelle rutiner, klassificering og nummerering samt troen på forbedring og oplysning, f.eks. gennem stilhed og adskillelse. En række af disse forhold kom til udtryk i bibliotekernes reglementer, bl.a. for brug af læsesalen. Der var dog også flere tydelige forskelle. Især folkebibliotekerne byggede på høj grad af frivillighed, både i forbindelse med brug, arbejdskraft og oprettelse.

Til effektiv betjening af et voksende bibliotekspublikum hørte en moderne skranke, som var centrum i den panoptiske møblering. I Danmark introduceredes den moderne skranketype efter amerikansk forbillede af ingen ringere end bibliotekspioneren og den senere bibliotekshistoriker Harald Hvenegaard Lassen i *Bogsamlingsbladet* i 1917. Denne sekskantede skranke indeholdt en lang række praktiske funktioner i forbindelse med udlån og korrespondance. Den kunne anvendes i mange typer af lokaler i forbindelse med lånernes passage til og fra de åbne hylder. Hvenegaard Lassen sluttede artiklen med at udtrykke sin personlige glæde over den nye skranke:

”I et halvt Aar har den nu været Centrum i Bibliotekets daglige Arbejde og har i enhver Henseende virket som den skulde. Det er simpelthen en daglig Nydelse at arbejde ved saadan en stor, dejlig Udlånskranke” (Hvenegaard Lassen, 1917, 48).

Som nødvendig aflastning for skrankens mange funktioner udvidedes efterhånden bibliotekernes kontorarealer, der i starten var ganske små.

Den panoptiske biblioteksindretning med historiske og internationale forbilleder kulminerede i starten af tyverne. Der er næppe tvivl om, at kontrol og regulering sammen med tilgængelighed, overskuelighed og orden indgik i det moderne folkebiblioteks nye saglighed. Ser man på argumenterne for indførelsen af åbne hylder hos f.eks. Steenberg og Arnesen, var formidling dog vigtigere end kontrol, ligesom Hvenegaard Lassen især fremhævede skrankens praktiske funktioner.

Den danske arbejderforfatter Harald Herdals bibliotekerindringer er eksempel på en låners positive opfattelse af den nye organisering af biblioteksrummet:

”Dog, når man blev mere fortrolig med lokalerne, som de var, kunne der om aftenene, og på andet tidspunkt kunne jeg jo ikke komme, opstå en vis hyggelig stemning, når lånerne gik søgende om mellem reolerne, småsnakkede lidt med hinanden, søgte råd, anbefalede eller frarådede en bog, de lige havde læst ... Her var let adgang til bøgerne efter ”de åbne hylers princip”. Man kunne vælge og vrage, finde de bøger, man havde lyst til (hvis de ikke var udlånte) og hvis man vidste hvad man ville læse. Det var jo det vanskelige ... Der var også noget der hed ”lukkede hylder”. Bøger der stod dér

skulle man spørge bibliotekaren om at låne” (Herdal, 1971, 16-17).

De åbne hylder var således en vigtig del af skabelsen af et nyt biblioteksrum, hvor lånerne kunne færdes frit i lokalet, græsse langs reolerne og snakke sammen. De kunne selv finde og læse i de bøger, de søgte, men de kunne også støde på en uventet bog. Disse muligheder var vigtige sider af en ny bibliotekstype og en ny biblioteksidentitet, som rummet både var udtryk for, men også var med til at skabe. Den nye åbenhed blev senere arkitektonisk forbundet med modernismens åbne, flydende og transparente rum. Lånerne var ikke længere bundet til søgelisten, som skulle præsenteres for bibliotekaren bag en lukket skranke. Tilsvarende steg kravene til bibliotekernes kataloger og kartoteker. Ekspeditionen forenkledes ved, at bibliotekernes store udlånsprotokoller erstattedes af stempling af udlånskort.

Biblioteket som videnstempel

Internationalt var der med de åbne hylder, den nye biblioteksteknologi samt standardisering af bibliotekernes rutiner omkring katalogisering, klassifikation og udlån skabt en biblioteksmodel, der afgørende påvirkede udviklingen af folkebibliotekernes fysiske rum i det 20. århundredes første halvdel. En vigtig del af denne biblioteksmodel var den typiske inddeling i voksenudlån, læsesal og børneudlån og -læsesal. Særlige afdelinger med akademisk litteratur og særlige læsesale for kvinder forsvandt gradvist. Til gengæld blev børnebiblioteket tillagt stigende betydning. Både arkitektonisk og indretningsmæssigt fik de mange ofte små, men samtidig monumentale og tempelagtige Carnegie biblioteker stor betydning som forbilleder for forskellige typer og planløsninger.

I begyndelsen blandede Andrew Carnegie og hans sekretær James Bertram sig ikke i udformningen af de biblioteker, som de støttede, men efterhånden som byggeriet voksede, dukkede mange problematiske biblioteker op. F.eks. kunne antallet af søjler blive for stort for den protestantisk sparsommelige Carnegie (Bobinski, 1969, 57). James Bertram udarbejdede derfor vejledningen *Notes on Library Buildings*. Her gennemgik han seks praktiske planløsninger for biblioteker af forskellig størrelse, som under rådgivning kunne udformes frit af lokale arkitekter og tilpasses lokale behov. Fælles for planerne var en trappe midt i

bygningen, der førte op til en forhøjet stueetage med læsesal til den ene side, voksenbibliotek med centralt placeret skranke i midten og børnebibliotek til den anden side. Trappen fremhævede sammen med søjlerne den ophøjede viden. Samtidig skabtes der plads til en foredragssal i den høje kælder. Foredragssalen i kælderen gik igen i alle typer og gav mulighed for, at oplysning ikke blot blev formidlet gennem bøger, men også gennem folkeuniversitet, foredrag og andre former for møder. Placeringen i kælderen kunne dog også opfattes som en "fortrængning" af det levende ord (Bobinski, 1969, 67-75).

Carnegie bibliotekerne var udbredt over hele den engelsksprogede verden, men også i Skandinavien fik modellen betydning, dog i forenklet udgave. I skandinavisk sammenhæng spillede den sammen med tyvernes nyklassicisme, som prægede periodens byggeri i form af f.eks. skoler, museer og biblioteker i retning af symmetri, enkelhed og orden. I løbet af trediverne påvirkedes eller afløstes den af modernismen. Stadsbiblioteket i Stockholm fra 1928 kan nævnes som eksempel på denne udvikling. Et godt eksempel på inspirationen fra Carnegie bibliotekerne er nybygningen af det daværende Hjørring Centralbibliotek fra 1927.



Carnegiebiblioteket i Decatur, Alabama fra 1903. Efter <http://www.plannersweb.com/publicbldgs/LIB-DecaturAL.html>



Hjørring Bibliotek fra 1927 med tilpasning til en mere enkel dansk nyklassicisme. Samme høje trappe, men uden søjler. Efter Jørgensen, 1946, 75

Idealtypisk for det klassiske *videnstempel*, oplysningstempel eller bogtempel var en symmetrisk grundplan, formet som en sommerfugl med indgang og voksenudlån placeret i midteraksen som krop og voksenlæsesal og børnebibliotek på hver side som vinger. Ofte udgjorde midteraksen en forbindelse mellem biblioteket og dets omgivelser. Den klassicistiske monumentalitet understregedes yderligere af høje trapper, der førte op til et fremhævet indgangsparti. Symmetrien fortsatte ind i forhallen og derfra videre ind i voksenudlånet til skranke eller bibliotekarbord, hvorfra der var overblik over hele rummet. Det centrale kortkartotek med registreringen af bibliotekets samlinger, og ofte et ur for endevæggen, var ligeledes placeret i midteraksen og markerede orden i de universelle samlinger, i tid og rum. Som videnstempel repræsenterede folkebiblioteket den lille universalsamling. Udsmykning måtte ikke overdrives af hensyn til koncentration, oplysning og neutralitet, men kunne symbolsk referere til lokale, nationale eller universelle værdier. Voksenudlånet havde typisk form som et symmetrisk galleri med højtsiddende vinduer eller ovenlys. Denne indretning understregede biblioteksrummets ophøjethed og lysets mange betydninger. De høje vinduer gav samtidig mindre indblik udefra: ”Formålet er selvfølgelig at hindre indblik, men også at skabe en stemning af en anden verden – en oase – eller et ophøjet sted” (Lindberg, 2002, 208).

Tredelingen eller ligefrem *treenigheden* mellem voksenudlån, læsesal og børnebibliotek var videnstemplets arketyperiske plan. Grundplan og bygning kunne i det ydre aflæses som det sekulariserede oplysningstempel og i det indre som den sekulariserede oplysningsbasilika med det middelalderlige kirkerums hovedskib og to sideskibe som forbillede. Videnstemplet var på en gang sakralt og sekulariseret, både i arkitektur og indretning. De tre typer af biblioteksrum var derudover kendetegnet af forskellige funktioner, adfærdsformer og bibliotekaridentiteter.

Voksenudlånet var folkebibliotekets centrale rum. Det var det tredelte biblioteks største og højeste lokale, hvilket understregedes af de høje sidevinduer, der som i basilikaen var placeret over sideskibene, som i denne sammenhæng udgjordes af læsesalen og børnebiblioteket. Voksenudlånet repræsenterede med sine åbne hylder bibliotekets udadvendte interesse for det store læsepublikum. Lånerne kunne færdes og søge frit, og der var mulighed for almindelig samtale.

Idealet for voksenbibliotekaren var den aktive og udadvendte kulturformidler med bogvalget og sammensætningen af bibliotekets samlinger som vigtig opgave og kompetence.

Læsesalen var oplysningens, koncentrationens og refleksionens rum. Store læsesale havde ofte særlige studierum. Læsesalen var desuden forbundet med referencearbejdet, som i sin moderne form var bibliotekarprofessionens stolthed. Med regler for dæmpet tale og stilfærdig adfærd var læsesalen samtidig bibliotekets mest adfærdsregulerede rum. Historisk lå den i forlængelse af salsbiblioteket. Den var dog ikke repræsentativt indrettet, men indeholdt en praktisk oplysende håndbogssamling til målrettet brug. Der kunne læses aviser, hvis der ikke var indrettet en særlig avislæsesal. Avislæsningen havde forbindelse tilbage til de rekreative læsestuer, der kunne have karakter af sociale ”varmestuer”. Selv om aviserne var en vigtig del af den politiske offentlighed, havde avislæsning ikke samme høje oplysningsideologiske status som brugen af håndbøger. Avislæsningen kunne desuden forstyrre læsesalens ro og koncentration.

Endelig orienterede børnebiblioteket sig mod kommende generationers læsning og oplysning. I begyndelsen var der særlige hylder med bøger for børn. Senere blev der indrettet særlige børnelæsesale, som i store biblioteker atter inddeltes i et børneudlån og en børnelæsestue. Selv om børnebiblioteket var bibliotekets livligste og frieste rum, svarede møbleringen til voksenbiblioteket i mindre udgave. Børnebiblioteket havde dog ofte særlig udsmykning og i enkelte tilfælde særlige eventyr rum til oplæsning.

I Danmark prægedes mellemkrigstidens mange nybyggede folkebiblioteker af denne opfattelse af biblioteket som videnstempel med tydelig sammenhæng mellem arkitektur, indretning og vidensorganisering. De danske biblioteker var dog mere nøgternt indrettede end de amerikanske forbillede. Soliditeten understregedes typisk af røde mursten og rødt tegltag, som også var med til at tilpasse bibliotekerne til den lokale arkitektur (Langkilde, 1986). Plan, indretning, møblering og opstilling af boglige materialer var karakteriseret af orden, saglighed og stabilitet. Sommerfugleplanen anbefalede i forskellige variationer i lærebøger og anmeldelser og blev en konvention, som også fulgtes af tidens arkitekter. Bøgerne opstilledes i ensartede kunstlæderbind efter den danske decimalklassedeling. Der var skepsis over for udsmyk-

ning, og man diskuterede ”Maleriers Betimelighed i Biblioteksrum” (Hansen, 1938, 168).

Til videnstemplernes kvaliteter hørte deres genkendelighed, regularitet, klare funktionsopdeling, gode pladsforhold og luftige lokaler med højt til loftet. Til gengæld er det på mange måder paradoksalt, at en så demokratisk institution som folkebiblioteket blev forbundet med en så forholdsvis lukket og ophøjet bygningstype. Typiske eksempler i Danmark var biblioteksbygningerne i Hjørring, Århus, Frederiksberg, Svendborg, Thisted og Kolding, som opførtes i perioden 1927-39 (Dahlkild, 2006, 242-285).

Andre skandinaviske eksempler fra samme periode er Det Deichmanske Bibliotek i Oslo og Stockholms Stadsbibliotek. Sidstnævnte er også i international sammenhæng et fint udtryk for arkitektonisk raffinering af videnstemplet. Det blev tegnet af den svenske arkitekt Gunnar Asplund og opført 1924-28 (Frøberg, 1998, 199-203; Holmdal, 1943, 43-46). Asplund udarbejdede flere forslag, der udviklede sig fra klassicisme mod modernisme. Han var på studierejse til USA, hvor han besøgte de store folkebiblioteker i Indianapolis og Detroit. Han blev inspireret af de amerikanske bibliotekers moderne funktioner, men valgte en mere enkel udformning.

Den enkle geometriske grundplan består af en cirkel indskrevet i et kvadrat, svarende til den centrale cylinderformede bygning, der hæver sig op over de fire omgivende fløje. Bygningen har fire næsten ens symmetriske facader. Fra forhallen bevæger man sig op gennem en lang snæver *scala regia*, der som en mørk passage fører frem til den store lyse udlånssal, formet som en rotunde med to cirkelrunde boggallerier. I tilknytning til børnebiblioteket var der indrettet en eventyrhule til oplæsning, udsmykket med Ole Lukøje-motiv.

Centraleuropæiske folkebiblioteker

I Centraleuropa forblev lukkede hylder almindelige i folkebiblioteker frem til årtierne efter 2. Verdenskrig. En tysk oversigt over biblioteksbyggeri *Der Volksbüchereibau* fra 1930 begrundede og illustrerede brugen af lukkede hylder i tyske folkebiblioteker. Bogen anførte, at det engelske ”Freihandbibliothek” savnede den individuelle og kvalitative fordybelse i folkeoplysningen, som kendetegnede de tyske folkebibliotekers dannelsestradition (Wieser & Ackerknecht, 1930, 13). Tyske folkebiblioteker havde i Weimar-republikkens tid stadig lukkede hylder med nøgterne ekspeditionsrum til aflevering af bestillinger og afhentning af bøger.

Det er interessant, at de første folkebiblioteker med åbne hylder i Tyskland indførtes under nazismen (Stieg, 1992, 154-156). Nazisterne gik ind for et udadvendt og effektivt folkebiblioteksvæsen, og de havde fuld kontrol over indholdet, ligesom de havde sans for at anvende nye massemedier som filmen og radioen til deres propagandaformål. Amerika Gedenkbibliothek, der blev indviet i Vestberlin i 1954, var indrettet med åbne hylder som forbillede for folkebibliotekerne i efterkrigstidens demokratiske Tyskland.

I Østrig førte den såkaldte austromarxisme til en radikaliseret af den socialdemokratiske arbejderbevægelse, der bl.a. kom til udtryk i mellemkrigstidens store sociale boligbyggeri i ”det røde Wien”. Disse monumentale storgårde bestod af en mængde små lejligheder, der skulle løse tidens boligproblemer, men indeholdt samtidig en lang række fælles institutioner som børnehaver, badeanstalt og biblioteker, som var udtryk for partiets kulturpolitik både sundhedsmæssigt og ideologisk.



Kat. Nr. 20/2/2/8: Sandleitenhof, Bibliothek
Efter Seliger, 1985, 651

Bibliotek i Sandleitenhof med skranke og lukkede hylder: „Bücher haben uns in die Sklaverei gebracht. Bücher werden uns wieder befreien.“

Bibliotekerne i de wienske storgårde var typisk af samme størrelse som en almindelig lejlighed og indrettet som læsestue uden direkte adgang til selve bogsamlingen. Åbne hylder indførtes først op mod nutiden "...nach Skandinawischem Vorbild" (Dahlkild, 2006, 7). Arkitektur, indretning og møblering svarede til storgårdenes stil i øvrigt. Biblioteket i Sandleitenhof havde følgende skrift på væggen, som reflekterede den ideologiske og politiske betydning af viden: "Bücher haben uns in die Sklaverei gebracht. Bücher werden uns wieder befreien" (Seliger, 1985, 651). De wienske arbejderbiblioteker er interessante, fordi de var tænkt ind i en samlet kulturpolitisk organisering, der omfattede alle sider af fritiden: sundhed, kropskultur, voksenuddannelse, oplysning og politiske aktiviteter. Sammenhængen mellem oplysning og sundhed var dog ikke enestående for Wien. I København blev f.eks. Vesterbros filialbibliotek fra 1930 indrettet sammen med en badeanstalt i en karré med socialt boligbyggeri og grønne områder. De wienske storgårde udgjorde dog langt større og mere spektakulære helheder.

I flere af mellemkrigstidens socialistiske bevægelser spillede bibliotekerne en vigtig rolle. For Danmarks vedkommende var Socialdemokratiets og AOF's interesse rettet mod en generel udbygning af folke-

bibliotekerne som et offentligt tilbud til alle med politisk, kulturel og religiøs alsidighed. Som eksempler på politiserede bibliotekstyper kan nævnes bibliotekerne i de wienske storgårde og i endnu højere grad de sovjetiske arbejderklubber, som var domineret af det kommunistiske partis propaganda, men som også var afsat for arkitektoniske og indretningsmæssige eksperimenter.

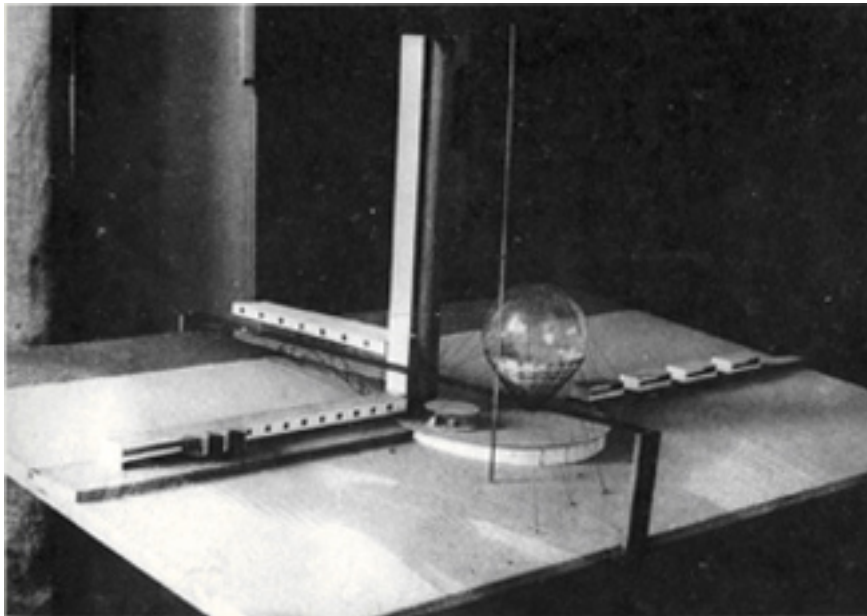
Russiske eksperimenter

Efter revolutionen i 1917 blev bibliotekerne anset som en vigtig forudsætning for skabelsen af et nyt socialistisk samfund (Fenelonov, 1971, 40-43). De russiske konstruktivister bidrog med en række projekter, som strakte sig fra avancerede, næsten svævende utopiske kulturcentre til forslag, som rettede sig mod praktisk udformning af arbejderklubber som arnesteder for den nye kultur. I Sovjetunionens udstillingspavillon på Verdensudstillingen i Paris i 1925, tegnet af Konstantin Melnikov, havde Alexander Rodchenko indrettet en model af en sådan arbejderklub. Tanken bag projektet var, at arbejderen efter endt arbejdsdag kunne rekreere sig med politisk oplysende læsning, skak og socialt samvær i enkle proletariske omgivelser uden borgerlige tæpper, polstermøbler eller draperier. Klubben var uhyre nøg-

ternt indrettet med et langt smalt læsebord med stole, tidsskrifthylder, skakbord med sæder, opslagstavle og fotografier af Lenin. En væg kunne foldes ud med lysbilledskærm. Minimalismen understregedes af den konsekvente brug af farverne rød, sort, hvid og grå.

Rodchenko anvendte fotografier af Lenin, fordi han anså fotografiet som politisk mere progressivt end malerier og skulpturer. Trods den moderne saglighed kan man undre sig over Rodchenkos tilbagevenden til klosterbibliotekernes lange pulte. Rodchenkos forslag blev ikke realiseret, og det blev aldrig vist i Sovjetunionen. Selv om Rodchenko utvivlsomt har forestillet sig arbejderklubben som en ideologisk prototype, der kunne sættes i produktion, kom den kun til at fungere som et rumligt-æstetisk eksperiment på linje med El Lissitzkys Proun-rum fra 1923. Den kan dog ses som en interessant parallel til Stationsbyudstillingens Bibliotek i Århus i 1909, som blev indrettet ud fra helt andre kulturpolitiske forudsætninger, men tilsvarende som et udstillingsrum i forholdet 1:1.

Et af tyvernes mest eksperimenterende biblioteksprojekter var Ivan Leonidovs model fra 1927 til et Lenin Bibliotek eller Lenin Institut for Biblioteksvidenskab i Moskva, som sammen med Tatlins tårn og El Lissitzkys Proun-rum er en af den russiske konstruktivismes ikoner. Institutet var tænkt som Sovjetunionens kollektive videnscenter med 15 millioner bøger, 5 læsesale med en kapacitet på 500-1000 mennesker og et institut for biblioteksvidenskab. Til projektet hørte også et ballonformet planetarium og fleksible auditorier. Biblioteket var tænkt automatiseret gennem horisontale og vertikale transportsystemer. Som bygningskompleks var det sammensat af forskellige svævende geometriske voluminer med fleksible udvidelsesmuligheder. Materialerne var glas, stål og beton. Biblioteket var tænkt forbundet med storbyen gennem metro og aerodrom og med hele verden gennem en kraftig radiostation. Interessant var også forbindelsen mellem det arbejdende bibliotek og biblioteksvidenskabens Leonidovs *informationsarkitektur* udgjorde uden tvivl mellemkrigstidens mest avancerede biblioteksprojekt. Hvor avanceret projektet var, kan ses ved sammenligning med f.eks. hovedbibliotekerne i Los Angeles og Stockholm fra samme periode. Til gengæld blev det aldrig realiseret.



Leonidovs biblioteksmodel fra 1927. Efter Gozak and Leonidov, 1988, 11

Leonidov udarbejdede også åbne planer for kulturcentre og "klubber af en ny social type", hvor film og radio skulle fungere som "levende aviser". Projekterne var ofte udformet som planeter i kosmiske baner, som forbandt Leonidov med den franske revolutionsarkitekturs astronomiske projekter. Leonidovs projekter blev kritiseret på grund af deres utopiske karakter, og Leonidov beskyldtes for venstrefvigelse (Gozak & Leonidov, 1988, 16 & 40-67).

I 1928-39 opførtes Lenin Biblioteket i Moskva som Sovjetunionens nationalbibliotek af Shchuko og Gelfreikh. Det blev en langt mere traditionel og klassisk bygning end Leonidovs projekt. Indgangspartiet var udformet med søjler i blankpoleret sort granit, som bar en frise med arbejdere og bønder. Bibliotekets indre med traditionelle biblioteksfunktioner var udformet i samme historiserende stil som periodens metrostationer med blanke stengulve, søjler, kranseformede lysekroner og kassetterede lofter (Ryabushin, 1992, 112-115; Cooke, 1995, 85).

Den nordiske model

Biblioteksudviklingen i Skandinavien var i starten af det 20. århundrede stærkt inspireret af anglo-amerikanske forbilleder – fra biblioteksbygningernes udformning og samlingernes professionelle ordning til skriften på kartotekskortene. I løbet af mellemkrigstiden skabtes dog en ny skandinavisk bibliotekstype, som i forlængelse af den tidlige velfærdsstat, tidens kulturelle bevægelser og moderne arkitektur var mindre monumental og mere orienteret mod det almindelige hverdagsliv. Karakteristisk for den skandinaviske model var foreningen af modernismens eksperimenter med det traditionelle biblioteksrum.

I 1935 introduceredes den internationale modernisme i biblioteksarkitekturen af Alvar Aaltos bibliotek i Viborg (Viipuri) i Finland, som på daværende tidspunkt var Finlands næststørste by (Fröberg, 1998, 202-207; Weston, 1995, 62-69). Aaltos første udkast var stærk inspireret af Asplunds stadsbibliotek i Stockholm. Bygningen bestod af hvide kubiske former med et stort indgangsparti i glas, men havde

også i det indre organiske træk, der pegede frem mod Aaltos senere byggerier. Biblioteket lå i en park, og Aalto forestillede sig, at de hvide mure både om sommeren og om vinteren ville få liv fra træernes skygger.

Biblioteket var delt op i forskudte blokke og pladeauer med forskellige funktioner. Indgangspartiet med et stort glasvindue skød sig frem, og inde i bygningen svævede trappen til venstre i et transparent rum mellem to glasvægge, mellem inde og ude. Fra indgangen bevægede man sig op mod udlånet, hvor skranken med forbillede i det finske landskab lå som et højdepunkt for enden af en symmetrisk trappe. Den forsænkede del af udlånssalen var en nytolkning af det klassiske galleribibliotek. Der var anvendt lyse træsorter i biblioteket, og træloftet i foredragssalen var foldet organisk. Tanken var at fordele lyden i det lange auditorium og derved gøre rummet mere demokratisk, ved at alle kunne høre alle.

Nyborg Bibliotek var et af mellemkrigstidens sidste nybyggede biblioteker i Danmark, og det kom på flere måder til at repræsentere en syntese af periodens kulturpolitik og biblioteksarkitektur (Vindum, 1989; Lund, 2002; Dahlkild, 2006, 286-298). Biblioteket var tegnet af Erik Møller og Flemming Lassen og stod færdigt i 1939. Det lå på en halvø i voldgraven foran Nyborg Slot som to rødstenslænger, forbundet af en lav glasgang, der også var indgang til biblioteket og bibliotekshaven. Voldterrænet udgjorde et grønt parkområde omkring biblioteket, som derved indgik i *stedets ånd*.

Biblioteket forenede tradition og modernitet, samtidig med at det var et af mellemkrigstidens mest moderne biblioteker. Funktionerne var gennemtænkt fra den overordnede helhed til omsorgen for den enkelte bruger. Med sin åbne og imødekommende udformning brød det med tidens monumentale biblioteker og blev et epokegørende hovedværk inden for en ny bibliotekstype, hvor den lette adgang, de frie rumlige forløb og indretningen med lyse træmøbler var et fint udtryk for demokratiseringen af folkeoplysningen.



Det indre af Nyborg Bibliotek med lyse ahornspaneler, hvide metalsøjler med svævende reoler, mattede lamper og ovenlys. Efter Jørgensen, 1946, 96.

Også bibliotekets indre var gennearbejdet og originalt. Interiøret blev udformet specielt til Nyborg Bibliotek i samarbejde med den senere internationalt kendte møbelarkitekt Hans J. Wegner. Væggene i udlån og læsesale var beklædt med lyse ahornspaneler fra gulv til loft, og tilsvarende var stole, borde og reoler udført i lys ahorn. Fritstående reoler var anbragt ud fra væggen, således at der gennem vinduerne var udsyn til kanalerne og byens huse. Rummets lethed og transparens understregedes af de næsten svævende reoler uden bagklædning, der var ophængt på hvidmalede metalsøjler.

Kulturpolitisk var Nyborg Bibliotek et bygningsmanifest for forestillingen om kulturen for folket. Den åbne og brugervenlige arkitektur var en tilnærmelse til hverdagsliv og livsverden. Med både forsamlingslokaler, studiekredsværelser og museumsrum lå biblioteket i forlængelse af Stationsbyudstillingens Folkebibliotek og pegede samtidig frem mod nutidens kulturhuse.

Konklusion

En international sammenligning af de første folkebiblioteksbygninger perspektiverer forskellige regionale områders, kulturers og politiske systemers biblioteksmodeller. Den viser sammenfald i udviklingen, f.eks. omkring indførelsen af åbne hylder, udbredelsen af videnstemplet som bibliotekstype og modernismens indflydelse med nøgterne kon-

sekvenser i retning af "No columns, no pillars, no arches, no ornament, no contrived monumentality" (Pevsner, 1976, 110). På den anden side viser den også, at der er store udviklingsmæssige forskelle. Der er få års mellemrum mellem solide murstensbiblioteker med fast ruminddeling og solidt interiør og radikale eksperimenter med både form og indhold. I nogle tilfælde er biblioteket en institution, der har ambitioner om at markere sig som selvstændig bygning, i andre tilfælde er det tænkt ind i en større kulturel sammenhæng.

Den anglo-amerikanske biblioteksmodel fik stor betydning for udviklingen af folkebiblioteker både indretningsmæssigt og biblioteksteknisk, også i andre dele af verden. Mindre kendt er tyvernes russiske eksperimenter, som satte sig spor i form af østeuropæiske kulturhuse, dog på en langt mere monumental måde end de oprindelige ideer. Leonidovs avancerede projekter, hvor biblioteket indgik som et universelt kommunikationscenter i en eksperimenterende informationsarkitektur af jern- og glaskonstruktioner, pegede helt frem mod nutidens udfordringer til det traditionelle biblioteksrum.

Endelig fik den skandinaviske model med åbne, uformelle og hverdagsorienterede biblioteksrum af ofte høj arkitektonisk kvalitet indflydelse på biblioteksarkitekturen i det 20. århundredes anden halvdel. Bibliotekskonsulent Sven Plovgaards bog Folkebiblioteksbygningen fra 1967 blev oversat til engelsk

og tysk. Udviklingen i efterkrigstiden bevægede sig i retning af biblioteksmiljøer, der var "light, spacious and informal", og i den internationale faglitteratur indgik bl.a. skandinaviske biblioteker som forbilleder (Galvin & van Buren, 1959, 104-106). I en international oversigt over biblioteksarkitektur fra samme periode formuleres det skandinaviske bidrag således af Michael Brawne:

"A good deal of present day contribution originated in Scandinavia both as regards library services and library buildings. Both have held an important position there for a considerable period and there was a precedent for innovation ... But perhaps most important of all has been the Scandinavian contribution towards making libraries both important and every day places in the community and giving this notion an acceptable architectural expression" (Brawne, 1970, 22).

Litteratur

Arenson, A (2007). Libraries in Public before the Age of Public libraries I: JE Buschman & G Leckie (Eds.), *The Library as a Place: History, Community and Culture* (41-60). Westport, Connecticut & London: Libraries Unlimited.

Arnesen, A (1919). *Bibliotekbygninger*. Kristiania: Norsk Bibliotekforening.

Black, A (1994). The Open Access Revolution in British Libraries: Consumer Democracy or Controlling Discourse? *Librarians World*, 1994 (5): 3-8.

Breisch, AB (1997). *Henry Hobson Richardson and the Small Public Library in America*. Cambridge, Mass. & London: The MIT Press.

Bobinski, G (1969). *Carnegie Libraries: Their History and Impact on American Public Library Development*. Chicago: American Library Association.

Brawne, M (1970). *Libraries: Architecture and Equipment*. Teufen: Verlag Arthur Niggli.

Burgoyne, FJ (1897). *Library Construction: Architecture, Fittings and Furniture*. London: George Allen.

Cavling, H (1904). *London*. København: Gyldendalske Boghandel.

Cooke, C (1995). *Russian Avantgarde: Theories of art, architecture and the city*. London: Academy Editions.

Dahlkild, N (2006). *Åbningen af biblioteksrummet: De formative år i danske folkebibliotekers arkitektur i det 20. århundredes første halvdel*. København, Danmarks Biblioteksskole.

Encyclopedia of Library History (1994). WA Wiegand & DG Davis (Eds.), New York & London: Garland Publishing.

Fenelonov, EA (1971). Soviet public libraries I: S Francis (Ed.), *Libraries in the USSR*. London: Clive Bingley.

Fröberg, V (1998). *Tystnaden och ljuset: Om bibliotekens arkitektur*. Stockholm: Carlssons.

Galvin, HR & van Buren, M (1959). *The small public library building*. Nijmegen: UNESCO.

Gozak, A & Leonidov, A (1988). *Ivan Leonidov: The Complete Works*, London: Academy Editions.

Grundtvig, V (1909). *Stationsbyens Folkebibliotek*. Aarhus.

Hansen, RL (1938). Det nye Bibliotek i Thisted. *Bogens Verden*, 1938: 165-172.

Herdal, H (1971). *En bibliotekslåners vandringer*. Hørsholm: Hørsholm Biblioteksvæsen.

Holmdal, G m.fl. (1943). *Gunnar Asplund: Arkitekt*. Stockholm: Tidsskriften Byggmästaren.

Hvenegaard Lassen, H (1917). Udliaansskranken i Vejle. *Bogsamlingsbladet*, 1917 (3-4): 47-48.

Jørgensen, C (1946). *Danske Biblioteksbygninger*. København: Folkebibliotekernes Bibliografiske Kontor.

Langkilde, HE (1986). *Nyklassicismen i købstæderne*. København: Arkitektens Forlag.

- Lindberg, K (2002). *I skyggen af Boas og Jakin: De københavnske frimurerhuse fra 1743 til i dag*. København: Tegnestuen Tilia Montana.
- Lund, N-O (2002). Saglighed og venlighed. Folkebiblioteket i Nyborg. *Tegl*, 2002 (3): 18-21.
- Pevsner, N (1976). *A History of Building Types*. London: Thames and Hudson.
- <http://www.plannersweb.com/publicbldgs/LIB-DecaturAL.html>
- Ringdal, NJ (1985) *By, bok og borger: Deichmanske bibliotek gjennom 200 år*, Oslo: Aschehoug.
- Ryabushin, A & Smolina, N (1992) *Landmarks of Soviet Architecture*. Berlin: Ernst und Sohn.
- Seliger, M (1985). Zur politik des "Roten Wien" I: *Traum und Wirklichkeit*: Wien 1870-1930. (640-657). Wien: Museen der Stadt Wien.
- Sherriff, C (2005). 'But the Empire cannot live by Muscle alone': An Architectural History of the Edwardian Public library. *Library History*, 21 (3): 195-211.
- Skouvig, L (2005). 'Bibliotekssagen trænger til Organisation'. *Dansk Bibliotekshistorie* 7, 2005: 73-109.
- Steenberg, AS (1900). *Folkebogsamlinger, deres Historie og Indretning*. Aarhus & København: Jydsk Forlags-Forretning.
- Stieg, MF (1992). *Public Libraries in Nazi Germany*. Tuscaloosa & London: The University of Alabama Press.
- Van Slyck, AA (2007). Managing Pleasure: Library Architecture and the Erotics of Reading I: JE Buschman & G Leckie (Eds.), *The Library as a Place: History, Community, and Culture* (221-234). Westport, Connecticut & London: Libraries Unlimited.
- Vindum, K (1989). Den store moderator. *Undr* 56, 1989: 20-31.
- Wieser, M & Ackerknecht, E (1930). *Der Volksbüchereibau*. Stettin: Bücherei und Bildungspflege.
- Weston, R (1995). *Alvar Aalto*. London: Phaidon, 1995.